

۱۵۰۴۷۵۷

۹۷۸-۹۶۴-۹۹۴-۵۲-۹

www.ketab.ir

قدرت معاصر

و

ساختار

کتابخانه

نشر نگاه معاصر

سرشناسه	: جری، حسین، ۱۳۶۸
عنوان و نام پدیدآور	: نقد مادی و ساختار: خوانشی از اندیشه‌های آلتوسر، گرامشی و فوکو/ حسین قنبری.
مشخصات نشر	: تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۵ ص.
شابک	: 9 78-964-9940-52-6
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا.	
یادداشت	: کتابنامه.
عنوان دیگر	: خوانشی از اندیشه‌های آلتوسر، گرامشی و فوکو.
موضوع	: آلتوسر، لوئی، ۱۹۱۸-۱۹۹۰م. - نقد و تفسیر.
موضوع	: Althusser, Louis - Criticism and Interpretation:
موضوع	: آلتوسر، لوئی، ۱۹۱۸-۱۹۹۰م. - دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی.
موضوع	: Althusser, Louis - Political and Social Views:
موضوع	: گرامشی، آنتونیو، ۱۸۹۱-۱۹۳۷م. - نقد و تفسیر.
موضوع	: Gramsci, Antonio - Criticism and Interpretation:
موضوع	: گرامشی، آنتونیو، ۱۸۹۱-۱۹۳۷م. - دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی.
موضوع	: Gramsci, Antonio - Political and Social Views:
موضوع	: فوکو، میشل، ۱۹۲۶-۱۹۸۴م. - نقد و تفسیر.
موضوع	: Foucault, Michel - Criticism and Interpretation:
موضوع	: فوکو، میشل، ۱۹۲۶-۱۹۸۴م. - دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی.
موضوع	: قدرت (فلسفه)
موضوع	: Power (Philosophy):
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ق ۴ ق ۹ ق ۴۳۸ BD
رده‌بندی دیویی	: ۱۴۹/۹۴:
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۷۲۱۱۱۵

قدرت معنایی و ساختار

خوانشی از اندیشه‌های آلتوسر، گرامشی و فوکو

حسین قنبری

کتابخانه

ناشر: نشر نگاه معاصر (وابسته به مؤسسه پژوهشی نگاه معاصر)

مدیر هنری: باسم رسام

حروفچین و صفحه‌آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکاظمی)

لیتوگرافی: نوید

چاپ و صحافی: سرو

نوبت چاپ: اول، ۹۶

شمارگان: ۱۱۰۰

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

شابک: ۷۸-۹۶۴-۹۹۴۰-۵۲-۶

نشانی: تهران - مینی سیتی - شهرک محلاتی - کار ۱ - بابرات - بلوک ۳۸ - واحد ۲ شرقی

تلفن: ۲۲۴۴۸۴۱۹ پست الکترونیک: negahe.noaser94@gmail.com

فهرست

۱۱		مقدمه
۱۲		فرضیات
۱۳		پیشینه پژوهش
۱۷		فصل اول. ساز و کار قدرت نرم در روابط بین الملل
۱۷		مقدمه
۱۹		تعابیر سنتی از قدرت و مشکلات آن در روابط بین الملل
۲۰		قدرت به مثابه دارا بودن منبع مادی
۲۱		تناسب منبع قدرت با شرایط
۲۲		تلقی های مختلف از قدرت
۲۴		تقسیم بندی قدرت (قدرت نرم و سخت)
۲۵		تفکیک قدرت نرم و سخت بر مبنای منابع
۲۶		تفکیک قدرت نرم و سخت بر مبنای نوع پذیرش قدرت
۲۷		تعریف قدرت نرم (نظریه جوزف نای)
۲۹		سه محور قدرت نرم از نظر نای
۲۹		منابع قدرت نرم
۳۰		منابع قدرت نرم بر مبنای روابط بین الملل
۴۳		فصل دوم. ساز و کار قدرت و اعمال سلطه

بخش اول

۴۳	 مقدمه
۴۴	 فرهنگ
۴۶	 نظریات فرهنگ (قدرت در ساختار)
۴۶	 مفاهیم اولیه
۴۸	 لویی آلتوسر و نظریه ایدئولوژی در فرهنگ
۴۹	 مفهوم ایدئولوژی (از منظر آلتوسر) و کارکرد آن
۵۲	 نمونه‌ها در باب کارکرد ایدئولوژی

بخش دوم

۵۷	 لاکان و پذیرش ایدئولوژی در ساز و کار روانی
۵۸	 مراحل رشد انسان از دید لاکان
۶۴	 پذیرش ایدئولوژی و مسائل هسته‌ای یا فقدان
۶۵	 پذیرش ایدئولوژی
۶۶	 جان کلام
۶۷	 نظریه آلتوسر و قدرت نرم
۶۸	 مثالی از ایدئولوژی فرعی در عرصه بین‌الملل

بخش سوم

۷۱	 نظریه هژمونی آنتونیو گرامشی
۷۱	 مقدمه و کلیات
۷۲	 مفهوم هژمونی
۷۳	 تحول مفهوم هژمونی
۷۶	 ساز و کارهای پذیرش هژمون در جامعه مدنی
۷۸	 جمع‌بندی و ارزیابی نظریه گرامشی
۷۹	 نظریه هژمونی و قدرت نرم
۸۰	 نظریه‌ی قدرت فوکو
۸۰	 مقدمه و کلیات
۸۲	 زمینه‌های فکری (ساختارگرایی، پدیدارشناسی و تبارشناسی در دیدگاه فوکو)
۸۴	 تبارشناسی در دیدگاه فوکو

۸۶		جوانب قدرت از دیدگاه فوکو
۸۸		ساز و کارهای تولید و بازتولید قدرت
۹۶		گفتمان از دیدگاه فوکو
۹۸		ساز و کار و عملکرد قدرت از طریق گفتمان
۱۰۰		قدرت و دانش (معرفت)
۱۰۲		عوامل پیریزی یک گفتمان
۱۰۳		مسأله مقاومت از دیدگاه فوکو
۱۰۷		نقد دیدگاه فوکو
۱۱۲		جمع‌بندی و به‌کارگیری داده فوکو در تحلیل قدرت نرم
۱۱۴		حاصل کلام
۱۲۳		جمع‌بندی و مرور
۱۳۱		منابع

مقدمه

هدف اصلی این نوشتار بررسی وجوهی از قدرت غیر مادی است که می‌تواند وجوه مختلفی از جمله بازتولید، قدرت در ساختارها را دربرگیرد. به عنوان نمونه یکی از مهم‌ترین نموده‌ها در روابط بین‌الملل عنوان قدرت نرم است. مراد از «قدرت نرم» در این بحث، قدرتی است برای متقاعد کردن طرف مقابل، به گونه‌ای که هدف ما را هدف خود بدانند. در واقع اگر برای رسیدن به هدف خود سه روش بشود: یا اید به پاداش، تهدید (یا ترس از تنبیه) و پذیرش هنجاری^۱ وجود داشته باشد، قدرت نرم متکی بر روش سوم یعنی پذیرش هنجاری است، به طوری که هدف موضع قدرت را دیگری به عنوان یک هنجار بپذیرد. پذیرش هنجاری مقوله‌ای است که در بحث ما اهمیت مرکزی دارد و به همین دلیل در تشریح ساز و کارها بارها با آن مواجه خواهیم شد.

مراد ما از «ساز و کارها»، روش‌هایی است که به واسطه‌ی آن افراد یا نهادها یک موضع قدرت (دولت، سازمان، فرد یا نهاد و...) را به عنوان یک هنجار و یک مسأله مطالب می‌پذیرند. ساز و کارهای قدرت نرم نیز در اصل تشریح نحوه‌ی بازتولید قدرت و روش رسیدن یک رضع قدرت به اهدافش است. روش‌هایی همچون هنجارسازی در قالب ایدئولوژی‌ها، مشروعیت‌زایی و مشروعیت‌زدایی، گفتمان‌سازی، تکنیک‌های رسانه‌ای در القای یک موضوع همگی ساز و کارهای مربوط به قدرت نرم هستند که بحث اصلی ما را دربرمی‌گیرد.

اغلب در مطالعه و تحلیل قدرت، معمولاً عناصر محسوس قدرت [عناصر مادی] یعنی قدرت سخت را به عنوان ارکان اصلی قدرت یک کشور در نظر می‌گیرند^۲ که مراد از ابعاد سخت‌افزاری قدرت، مسائلی همچون تسلیحات نظامی، اراضی، جمعیت، قدرت اقتصادی و... است. اما با توجه به پیچیدگی مناسبات بین‌الملل می‌توان گفت ابعاد نرم‌افزارانه قدرت

حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نقش مهم‌تری را ایفا می‌کند. مفاهیمی همچون قدرت نرم^۲، تهدید نرم^۳، جنگ نرم^۴، انقلاب‌های رنگین^۵ و براندازی نرم^۶ گرچه به تازگی وارد ادبیات سیاسی کشور ما شده‌اند، اما به جرأت می‌توان گفت نقش مؤثرتری نسبت به ابعاد سخت‌افزاری در تعیین مناسبات قدرت داشته و دارند.

همان‌طور که پیش‌تر اشاره کردیم، قدرت نرم با توسل به پذیرش هنجاری امور^۸، سعی در بازتولید قدرت یک موضع قدرت دارد. برای مثال، این نوع قدرت با تغییر نظام ارزشی به گونه‌ای عمل می‌کند که رقیب سیاسی درخواست‌های یک ابرقدرت را به عنوان یک هنجار غیر قابل انکار بپذیرد؛ یا به گونه‌ای می‌تواند با ایجاد شکاف در طبقات اجتماعی، حکومت رقیب را به فروپاشی بکشد. و از حیث تابع خودگرداند. این نوع اعمال قدرت از حیث هزینه عملیاتی، ماندگاری، پیم بدگم پنهان بودن کنش، دوری از خشونت و عدم تحریک جوامع بین‌المللی برتری‌های بسیاری نسبت به قدرت سخت و انواع سخت‌افزارگونه دارد.

مثال‌های عدیده از اعمال برتری تأثیر قدرت نرم بر قدرت سخت در سیاست‌های بین‌المللی وجود دارد. از جمله می‌توان به مقایسه تجربه جنگ عراق ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ نظری افکنند. با وجود برتری نظامی آمریکا در هر دو جنگ ۲۰۰۳ باعث از بین رفتن مشروعیت آمریکا در جوامع بین‌المللی شد و طبق تحولات انجام شده مقبولیت آمریکا تا ۳۰ درصد کاهش یافت. این در حالی است که در سال ۱۹۹۱ از من‌بیروزی نظامی، آمریکا (دولت بوش پدر) توانست به واسطه قدرت نرم جامعه جهانی را با خود هماهنگ سازد و مشروعیت و به تبع آن قدرتش را بازتولید کند.^۹ دلیل چنین امری ناکارآمدی قدرت سخت و عدم مدیریت منابع قدرت نرم (یا فقدان نگرش نرم‌افزارانه) در خصوص حمله به عراق بود.^{۱۰}

پیامد چنین عدم موفقیتی را نیز می‌توان در بالا رفتن هزینه عملیاتی آمریکا جست‌وجو کرد؛ این بدین معنی است که عدم توجه به بُعد نرم‌افزاری موجب پدید آمدن دشواری در بُعد سخت‌افزاری می‌شود. این مثال، اهمیت قدرت نرم را در روابط بین‌الملل نشان می‌دهد. حتی می‌توان تا آنجا پیش رفت که ادعا کرد قدرت معنایی، قدرت سخت را نیز تعیین می‌کند.

فرضیات

الف. ساز و کارهای اصلی قدرت نرم چیست؟

الف - ۱. چه تعاریفی از قدرت ارائه شده است و کدام یک ناظر به قدرت نرم است.

ناکارآمدی تلقی‌های سنتی از قدرت (برای مثال دیدگاه رئالیست‌ها و یا ایده‌آلیست‌ها) چیست؟

الف - ۲. حوزه‌های نرم‌افزاری قدرت کدامند؟ رسانه، دین، دانش، امنیت و ایدئولوژی چه نقشی در تثبیت قدرت نرم یک دولت و یا توانایی القای تفکری خاص را دارند؟ کدام یک از این ساز و کارها آگاهانه (همچون جنگ تبلیغاتی) و کدام یک ناآگاهانه یا به تعبیری در ضمیر ناخودآگاه کارکرد دارند (همچون پذیرش ایدئولوژی، گفتمان‌ها) است؟

لازم به ذکر است در این نوشته در توضیح ساز و کارهای قدرت نرم متغیر مستقل «پذیرش هنجاری»^{۱۱} فرض شده است و مقولاتی همچون مشروعیت، مقبولیت، اعتبار، تنظیم دستور کار و غیره. نظریات ایدئولوژی (بحث آگاهی دروغین) و... همگی متغیرهای وابسته به پذیرش هنجاری هستند.

پیشینه پژوهش

تصور بر این است که قدرت نرم برای نخستین بار در نوشته‌های جوزف نای^{۱۲} در کتاب ناسازه قدرت آمریکایی^{۱۳} پدیدار شد. سپس به صورت مبسوط در کتاب قدرت نرم، ابزارها برای پیروزی در سیاست^{۱۴} جهانی تارچر شد.^{۱۵} البته پیش‌تر نای بدون آن‌که به طور گسترده به این نوع قدرت پردازد، به چنین مفهومی اشاره کرده است.^{۱۶}

به هر حال این سخن بدین معنی نیست که قدرت نرم و به تبع آن جنگ نرم پس از نظریات وی مورد استفاده قرار گرفت. چرا که پیش از این تاریخ در قرن بیستم ایای مربوط به آسیای مرکزی و فروپاشی شوروی این مقوله مورد استفاده قرار گرفته بود. حتی در ایران نتیجه گرفت که تئوریزه شدن قدرت نرم برای اولین بار توسط جوزف نای انجام شده است. البته آنچه به تعاریفی که نای از قدرت نرم ارائه می‌دهد^{۱۸}، یعنی متقاعد کردن بازیگر مقابل به این پذیرش اهداف و خواسته‌های بازیگران یا پذیرش هنجاری طرف مقابل، می‌توان این مباحث را در بحث سلطه و هژمونی در نوشتار آنتونیو گرامشی^{۱۹} و حتی پیش از آن به بحث ایدئولوژی^{۲۰} و رنستار آلتوسر نسبت داد.^{۲۱} البته فوکو با مطرح کردن بحث قدرت در مبحث «گفتمان»^{۲۲} و مارکوزه با بحث «سلطه» و سرکوبگری هریک با اشتراکاتی البته با واژه‌گزینی متفاوت به مفهومی کمابیش یکسان در بازتولید قدرت پرداخته‌اند. این مباحث ضمن بررسی تطبیقی در جای خود مطرح خواهند شد. در تعریف و تحلیل منابع غیرمادی قدرت (یکی از وجوه قدرت نرم) می‌توان به نظریات منتقدان مکتب «نئورئالیسم» و مکتب «نئولیبرالیسم» اشاره کرد.^{۲۴} در خصوص تحلیل موردی در مورد کارکرد قدرت نرم می‌توان به تحقیقات «ترزا رینولد» (۲۰۰۸) در خصوص جنگ عراق و آمریکا اشاره کرد^{۲۵} که در واقع کاربرد مباحث جوزف نای را نشان می‌دهد.

یکی دیگر از حوزه‌های مورد بحث در قدرت نرم یا به تعبیر دقیق‌تر در زیرمجموعه آن، به راه انداختن «انقلاب‌های رنگی» (در خصوص کشورهای صربستان، گرجستان، اوکراین و قرقیزستان) است که عمدتاً در مباحث تئوری پردازانی همچون ساموئل هانتینگتون مورد بحث قرار گرفته است.^{۲۶}

در مورد حوزه امنیت و دین نیز که می‌تواند به صورت غیرمستقیم به قدرت نرم مربوط باشد، حقیقاتی شایسته انجام شده است که از جمله می‌توان به مجموعه «دین و امنیت»^{۲۷} (۲۰۰۴) اشاره کرد که به هردو سویه مثبت و منفی از [قرائت‌های مختلف] دینی در عرصه بین‌المللی می‌پردازد.^{۲۸}

در دحل کشور، تحقیقات درخور توجه بسیاری در سال‌های اخیر در خصوص جنگ نرم و قدرت نرم صورت گرفته است. دسته‌ای از تحقیقات تقابل شرق و غرب را در مبانی فکری موضوع اساسی جنگ نرم می‌دانند. برای مثال، بسیاری بر این باورند که تفاوت بنیادین میان تفکر اسلام سیاسی - بیدار، دموکراسی یا نسبی‌گرایی غرب - مطلق‌گرایی شرق و به همین ترتیب کثرت‌گرایی موجب بروز جنین اختلافی میان شرق و غرب و به ویژه غرب و جمهوری اسلامی شده است و در این میان میل به قدرت غرب سبب پدید آمدن پدیده‌ای به نام جنگ نرم شده است.^{۲۹} صرف نظر از این که یکپارچه بینی غرب در عرصه عمل چه مشکلاتی را در پی خواهد داشت^{۳۰}، باید پرسید چرا با این سیاق تقابلی بینی در عرصه معرفت‌شناسی، جمهوری اسلامی با هند و ادیان شرقی تقابل و حتی نزاعی ندارد؟ و اگر فرض کنیم غرب تکثرگرا و یا حتی در چنبره‌ی تام نسبی‌گرایی است پس چرا با تفکر شیعی کنا نمی‌آید؟ بدیهی است این نوع نگرش در مقام نظر مشکلاتی را می‌آفریند. در واقع، دشوار بتوان مسائل هستی‌شناختی را به صورت خطی به روابط بین‌الملل ربط داد.

آنچه که معمولاً کمتر بدان پرداخته شده است چگونگی برهم‌کنش عوامل مختلف همچون نحوه پذیرش مشروعیت یک قدرت، کارکرد مسائل رسانه‌ای همچون بازتولید ناخودآگاه قدرت^{۳۱} در رسانه در زمینه قدرت نرم است. یعنی هیچ‌گاه بحث نمی‌شود که با وجود آگاهی اعضای یک ملت چرا و چگونه افراد حاضر به پذیرش خواسته‌های یک قدرت می‌شوند؟ رسانه و عوامل مختلف چگونه باعث «پذیرش هنجارهای» یک موضع قدرت می‌شوند؟ چه ساز و کار روانی برای پذیرش قدرت وجود دارد^{۳۲}؟ این پذیرش قدرت چه برای مصرف‌کنندگان داخلی و چه خارجی چه پیامد مثبت یا منفی دارد.

البته به کارکرد رسانه و سویه تخریبی آن در نوشته‌های فلاسفه‌ای ژان بودریار، بنیامین و

آدورنو به نحوه‌ای درخور توجه و البته با رویکردی افراطی پرداخته شده است.^{۳۳} اما این نظریه‌پردازی‌ها ناظر به مقوله قدرت نرم نیست. در داخل کشور نیز تحقیقاتی در باب کلیات ارتباط قدرت نرم و رسانه صورت گرفته است.^{۳۴} اما راه‌کارها و تحلیل‌هایی روشن در زمینه تحلیل قدرت نرم در جمهوری اسلامی داده نشده است و حلقه‌ی ارتباطی این موارد با بحث ساز و کار روانی سلطه‌پذیری و نیز نقش گفتمان‌ها در رسانه مشخص نمی‌شود.

پی‌نوشت‌ها

1. Normative Compliance
2. Zhang, 2011, p. 117
3. soft power
4. soft threat
5. soft power
6. velvet revolution
7. soft subversion
8. normative compliance
۹. البته این بدین معنا نیست که به کارگیری قدرت نرم آمریکا در اینجا، امری اخلاقی بوده است و لذا قابل تأیید است، چرا که می‌توان این مسأله‌پی برد که برقراری دموکراسی و دفاع از حقوق بشر شاید اولویت آخر و حتی مانع دولت‌پریش دوم بوده است.
10. Reinold, 2012
11. Normative Compliance
12. Joseph Nye
13. The Paradox of American Power
14. Nye, 2003 & 2002
15. Soft Power, The Means to Success in World Politics
16. ibid, 2004
17. ibid, 1990
۱۸. رک. نای ۱۳۷۸.
19. Gramsci, 1998
۲۰. در اینجا ایدئولوژی در معنای خاص و در ادبیات مارکسیستی گرایش غربی است که البته مرادمان از آوردن این مباحث تأیید تمام‌عیار نظریات رادیکال آلتوسر، در پی‌هودگی مقاومت در مقابل قدرت ایدئولوژی و نفوذناپذیر بودن آن نیست. به هر جهت تحلیل مباحث مربوط به سلطه نکات بدیعی در نوشته‌های آلتوسر یافت می‌شود. برای اطلاعات بیشتر، در مورد این تلقی و کاربرد واژه ایدئولوژی به منبع زیر رجوع کنید:
- Eagleton, Terry (1991). *Ideology: An Introduction*. London and New York: Verso.
21. Althusser, 1971
22. Discourse
23. Foucault, 1972 & 1977 & 1980
24. Barnett, 2004
25. Reinold, 2008
۲۶. رک. هانتینگتون، ۱۳۷۵ و ۱۳۷۸.
27. *Religion and Security: The New Nexus in International Relations*
۲۸. در این مجموعه، برخی مؤلفان سویه‌های منفی قرائت‌های نادرست گروه‌های تندرو همچون القاعده را نیز ذیل بحث دین بررسی کرده‌اند.
۲۹. شریفی، ۱۳۹۲، صص ۹۰-۱۲۰.